

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ **ERSA**

ΜΕΛΟΣ ΤΗΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ (RSAI, ERSA)

“Οικονομική Κρίση και Πολιτικές Ανάπτυξης και Συνοχής”

10ο Τακτικό Επιστημονικό Συνέδριο ,
Θεσσαλονίκη, 1 – 2 Ιουνίου 2012

Συνδιοργάνωση

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης:

Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Ανάπτυξης, Τμήμα Οικονομικών Επιστημών
Πανεπιστήμιο Μακεδονίας

Η ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ 2014-2020: ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΕΣ

Άγγελος Κότιος

Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Πειραιά, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών,
akotios@unipi.gr

Γιάννης Σαράτσης

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής
Ανάπτυξης, saratsis@uth.gr

Θεματικό Πεδίο: Προγραμματισμός και Πολιτική Περιφερειακής Ανάπτυξης

1. Εισαγωγή

Ο τρόπος προετοιμασίας των περιφερειών της Ελλάδας για το σχεδιασμό και την απορρόφηση των πόρων της Πολιτικής Συνοχής (ΠΣ) αποτελεί έναν από τους βασικούς παράγοντες που η εφαρμογή της ΠΣ δεν έχει αποδώσει τα αναμενόμενα αποτελέσματα ως προς την προώθηση της αναπτυξιακής διαδικασίας στη χώρα. Πέρα από τα διαρθρωτικά προβλήματα της οικονομίας, που ευθύνονται σε μεγάλο βαθμό για την αναπτυξιακή υστέρηση των Ελληνικών Περιφερειών, η αδυναμία χάραξης σαφούς αναπτυξιακής πολιτικής με γνώμονα τις πραγματικές ανάγκες κάθε Περιφέρειας και όχι τις διαθέσεις των Κεντρικών Υπηρεσιών ή της ΕΕ, αποτελεί κρίσιμο παράγοντα αποτυχίας, καθώς οι χρηματοδοτήσεις επικεντρώνονται τις περισσότερες φορές σε επιλογές που δεν συμβαδίζουν με τις ανάγκες των τοπικών επιχειρήσεων, αλλά και συνολικά των συμμετεχόντων στην αναπτυξιακή διαδικασία (Kotios and Saratsis, 2006). Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να μην χρηματοδοτούνται ουσιαστικά αναπτυξιακές παρεμβάσεις, αλλά να επιλέγονται αποσπασματικά έργα τα οποία απλώς δικαιούνται χρηματοδότησης, καθώς εμπίπτουν στους κανόνες επιλεξιμότητας.

Από την άλλη πλευρά οι Ελληνικές Περιφέρειες δεν μπόρεσαν να καλύψουν τις απαιτήσεις της Ευρωπαϊκής Αναπτυξιακής Στρατηγικής, όπως αυτές εξειδικεύτηκαν με τη Στρατηγική της Λισαβόνας στην τρέχουσα Προγραμματική Περίοδο 2007-2013 (αλλά και στις αντίστοιχες στρατηγικές στις προηγούμενες Προγραμματικές Περιόδους), καθώς η θεματική επικέντρωση των χρηματοδοτικών πόρων σε συγκεκριμένου τύπου δράσεις που επιβλήθηκε εκ των άνω δεν μπόρεσε να αναδείξει νέες επιχειρηματικές ευκαιρίες σε ένα παραγωγικό μοντέλο που έχει περισσότερο «παραδοσιακές» αντιλήψεις (Kotios and Saratsis, 2006, Κότιος et al 2011, Μιχαηλίδης 2011). Έτσι, το κύριο ζητούμενο των ευρωπαϊκών

χρηματοδοτήσεων, που είναι η παραγωγική ανασυγκρότηση των λιγότερο ανεπτυγμένων περιφερειών σε ένα νέο πρότυπο, που κατά την κριτική που έχει υποστεί ταιριάζει περισσότερο στις οικονομίες του ανεπτυγμένου πυρήνα της Ευρώπης, εμποδίζεται από την «περιορισμένη» έως «στρεβλή» σε πολλές περιπτώσεις αντίληψη που κυριαρχεί για το αναπτυξιακό πρότυπο που πρέπει να ακολουθεί η κάθε Περιφέρεια, αλλά και η χώρα συνολικά.

Ουσιαστικά, πρόκειται για δύο αντίρροπες δυνάμεις οι οποίες στοχεύουν σε δύο διαφορετικά αντικείμενα τα οποία έχουν το ίδιο επιδιωκόμενο αποτέλεσμα (Kotios and Saratsis, 2006). Η μία αναζητά την παραγωγική ανασυγκρότηση σε ένα μοντέλο ανάπτυξης προσαρμοσμένο στην «ανταγωνιστικότητα» των επιχειρήσεων, λαμβάνοντας υπόψη τις εξελίξεις στην ευρωπαϊκή και την παγκόσμια οικονομία, ενώ η άλλη επιδιώκει τη διατήρηση του υφιστάμενου μοντέλου ανάπτυξης, το οποίο μπορεί να μην είναι εμφανώς αντιπαραγωγικό, αλλά σίγουρα δεν έχει φέρει το επιθυμητό αναπτυξιακό αποτέλεσμα και, επομένως, δείχνει να είναι ξεπερασμένο (Μιχαηλίδης, 2011).

Επιπρόσθετα, οι απαιτήσεις στο διαχειριστικό σκέλος των Διαρθρωτικών Ταμείων δεν οδήγησαν σε βελτίωση της αποτελεσματικότητας της Δημόσιας Διοίκησης και όλων των εμπλεκόμενων φορέων στη διαχείριση και υλοποίηση έργων συνολικά, αλλά δημιούργησαν μια «παράλληλη γραφειοκρατία» η οποία φαίνεται ότι δεν βοηθάει στη γρήγορη και αποτελεσματική απορρόφηση των πόρων και στην υλοποίηση των προβλεπόμενων δράσεων, όσο ότι εμποδίζει με την πληθώρα δικαιολογητικών και σχετικών εγγράφων και την πολυπλοκότητα των διαδικασιών στην εκδήλωση ενδιαφέροντος από μια μεγάλη μερίδα δυνητικών ενδιαφερομένων για την λήψη χρηματοδοτικών ενισχύσεων (Κότιος et al 2009). Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα οι χρηματοδοτήσεις, συνήθως, να καταλήγουν σε μια σειρά «εύκολων» δράσεων με κύριο άξονα την δημιουργία υποδομών και να μην ενισχύουν την επιχειρηματική αναδιοργάνωση της οικονομίας (Kotios and Saratsis, 2006).

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναδείξουμε ένα ακόμη ζήτημα που αφορά τον τρόπο με τον οποίο εφαρμόζονται οι προβλεπόμενες διαδικασίες αναπτυξιακού σχεδιασμού στην τοπική και περιφερειακή κλίμακα, καθώς και οι δυνατότητες που δίνονται σε όλους τους ενδιαφερόμενους φορείς να συμμετάσχουν στις διαδικασίες διατύπωσης αναπτυξιακών παρεμβάσεων. Παρά το γεγονός ότι ο τρόπος που υλοποιείται ο σχεδιασμός των πολιτικών έχει αλλάξει σημαντικά και δεν γίνεται πλέον μέσα από κλειστές διαδικασίες, εξακολουθεί να υφίσταται ένα πρόβλημα συντονισμού των διαφόρων εμπλεκόμενων και μια αδυναμία διατύπωσης ολοκληρωμένων αναπτυξιακών πολιτικών (Κότιος et al 2009). Ταυτόχρονα, εξακολουθεί να κυριαρχεί η «ατομικιστική» αντίληψη στους διάφορους εμπλεκόμενους φορείς σε αντιδιαστολή με την «συνεργατική» προσέγγιση που θα ήταν καταλληλότερη για

να αντιμετωπιστούν με ολοκληρωμένο τρόπο τα αναπτυξιακά προβλήματα των επιμέρους περιοχών.

Εντός του ανωτέρω πλαισίου και των νέων ρυθμίσεων της Πολιτικής Συνοχής, όπως αυτές έχουν ήδη αρχίσει να διαμορφώνονται, καλούνται οι Ελληνικές Περιφέρειες να προετοιμαστούν για την επόμενη Προγραμματική Περίοδο 2014-2020.

2. Η Νέα Πολιτική Συνοχής

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να υπογραμμιστεί ότι δεν έχει οριστικοποιηθεί η τελική διαμόρφωση όλων των κανονισμών που θα αφορούν την Πολιτική Συνοχής 2014-2020, αλλά έχουν περιγραφεί οι βασικοί στόχοι, οι προβλεπόμενοι πόροι, η μεθοδολογία ταξινόμησης των περιφερειών στους διάφορους στόχους, καθώς και η κατεύθυνση για τις αλλαγές στις διαδικασίες εφαρμογής (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2011α). Βέβαια, τα στοιχεία αυτά είναι αρκετά για να συναχθούν τα πρώτα βασικά συμπεράσματα σχετικά με το πώς θα επηρεαστούν οι ελληνικές περιφέρειες.

Ποιο συγκεκριμένα, η Νέα Πολιτική Συνοχής διαμορφώνεται στην βάση της Στρατηγικής Ευρώπη 2020, όπως αυτή έχει διατυπωθεί από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή ήδη από το 2010 και βρίσκεται στα πρώτα στάδια εφαρμογής της, μέσα από την αναθεώρηση των προγραμμάτων της Περιόδου 2007-2013 που είναι σε εξέλιξη. Όπως είναι γνωστό, η Στρατηγική ΕΕ 2020 περιλαμβάνει τις εξής κατευθύνσεις:

- Έξυπνη ανάπτυξη
- Βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη
- Ανάπτυξη χωρίς αποκλεισμούς

Οι κατευθύνσεις αυτές έχουν εξειδικευθεί πλέον στην πρόταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τον Γενικό Κανονισμό της Νέας Προγραμματικής Περιόδου στους παρακάτω Θεματικούς Στόχους (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2011β):

1. Ενίσχυση της έρευνας, της τεχνολογικής ανάπτυξης και της καινοτομίας.
2. Ενίσχυση της πρόσβασης, χρήσης και ποιότητας, των τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών.
3. Ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων, του γεωργικού τομέα (για το ΕΓΤΑΑ), και της αλιείας και των υδατοκαλλιεργειών (για το ΕΤΘΑ).

4. Ενίσχυση της μετάβασης προς την οικονομία χαμηλών εκπομπών ρύπων σε όλους τους τομείς.
5. Προώθηση της προσαρμογής στις κλιματικές αλλαγές, της πρόληψης και της διαχείρισης του κινδύνου.
6. Προστασία του περιβάλλοντος και προώθηση της αποδοτικότητας των πόρων.
7. Προώθηση των βιώσιμων μεταφορών και απομάκρυνση των σημείων συμφόρησης σε σημαντικά δίκτυα υποδομών.
8. Προώθηση της απασχόλησης και υποστήριξη της κινητικότητας των εργαζομένων.
9. Προώθηση της κοινωνικής ένταξης και της καταπολέμησης της φτώχειας.
10. Επένδυση στην εκπαίδευση, τις δεξιότητες και στη δια βίου μάθηση.
11. Βελτίωση της θεσμικής επάρκειας και της αποτελεσματικής δημόσιας διοίκησης.

Οι στόχοι αυτοί θα πρέπει να προσεγγιστούν από κάθε Κράτος Μέλος σύμφωνα με τις δικές του ανάγκες στο νέο σύστημα προγραμματισμού, ενώ τίθενται νέοι κανόνες τόσο σε ότι αφορά την επιλεξιμότητα των δαπανών, το ύψος της συγχρηματοδότησης, μια σειρά από κανόνες αιρεσιμότητας (conditionalities) που έχουν να κάνουν και με την επίτευξη των μακροοικονομικών στόχων της κάθε χώρας, καθώς επίσης και με τις διαδικασίες διαρκούς αξιολόγησης και την επικέντρωση των πόρων σε συγκεκριμένες στρατηγικές προτεραιότητες με ευρωπαϊκή προστιθέμενη αξία.

Το βασικότερο, όμως, ζήτημα που προκύπτει από τις προβλέψεις της Νέας Πολιτικής Συνοχής είναι το γεγονός ότι πλέον οι περισσότερες Ελληνικές Περιφέρειες δεν ανήκουν στον Στόχο Σύγκλιση, αλλά βρίσκονται στον Στόχο της Μεταβατικής Στήριξης. Έτσι σύμφωνα με τα τελευταία διαθέσιμα στοιχεία και με την προτεινόμενη από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατηγοριοποίηση, οι Ελληνικές Περιφέρειες κατατάσσονται στις κατηγορίες ως εξής (EC DG REGIO, 2012):

A. Λιγότερο αναπτυγμένες: Ανατολική Μακεδονία-Θράκη, Κεντρική Μακεδονία, Θεσσαλία, Ήπειρος, Δυτική Ελλάδα.

B. Μεταβατικής στήριξης: Δυτική Μακεδονία, Ιόνια Νησιά, Στερεά Ελλάδα, Πελοπόννησος, Βόρειο Αιγαίο και Κρήτη.

Γ. Περισσότερο αναπτυγμένες: Αττική και Νότιο Αιγαίο.

Η κατάταξη αυτή συνεπάγεται ότι το συνολικό ύψος των πόρων της ΠΣ για την Ελλάδα θα είναι κατά 42% χαμηλότερο σε σύγκριση με την περίοδο 2007-2013, ενώ η επικέντρωση των πόρων σε συγκεκριμένες προτεραιότητες θα είναι ακόμη μεγαλύτερη για όσες Περιφέρειες

δεν ανήκουν στον Στόχο Σύγκλιση. Για παράδειγμα, προβλέπεται ότι οι πόροι του ΕΤΠΑ θα έχουν στόχευση σε ζητήματα καινοτομίας και ΜΜΕ, ενεργειακής αποδοτικότητας και ανανεώσιμων πηγών ενέργειας η οποία θα πρέπει να φτάνει το 80% για τις Περιφέρειες Μεταβατικής Στήριξης και τις Περισσότερο Ανπτυγμένες Περιφέρειες (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2011α).

Σύμφωνα με τις προτάσεις της Επιτροπής, οι περιφέρειες σε μετάβαση που εξέρχονται του Στόχου 1 θα λαμβάνουν τα 2/3 των πόρων της προηγούμενης περιόδου. Η ρύθμιση αυτή οδηγεί στο παράδοξο, οι περιφέρειες που θα παραμείνουν στο στόχο 1 και είναι οι φτωχότερες να λαμβάνουν λιγότερους πόρους από τις μεταβατικές περιφέρειες. Επιπροσθέτως, δεδομένου ότι δεν λαμβάνεται υπόψη το «στατιστικό σφάλμα» της προηγούμενης περιόδου, οι περιφέρειες κεντρικής Μακεδονίας και Αττικής θα λάβουν κατά 75% λιγότερους πόρους. Στρεβλά προτείνεται να εφαρμοστεί και το κριτήριο του αστικού πληθυσμού. Μιας και θα εφαρμόζεται σε επίπεδο δήμων με πληθυσμό μεγαλύτερο των 250.000 κατοίκων και όχι σε μητροπολιτικές συναθροίσεις, στην Αθήνα θα καλύψει μόνον 800.000 κατοίκους, παρόλο που στη συγκεκριμένη μητροπολιτική περιοχή κατοικεί το 36% του Ελληνικού πληθυσμού.

Ακόμη, η πρόταση για τον Γενικό Κανονισμό περιλαμβάνει και μια σειρά προβλέψεις για την στήριξη του ολοκληρωμένου προγραμματισμού, την αυξημένη χρήση χρηματοπιστωτικών μέσων, την απλούστευση των κανόνων διαχείρισης και τον εκσυγχρονισμό της καθώς και την εφαρμογή των διαδικασιών αξιολόγησης και ελέγχου της επίδοσης (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2011β).

Επίσης, σε ότι αφορά τα επιμέρους Διαρθρωτικά Ταμεία για το ΕΤΠΑ προβλέπονται ζητήματα που αφορούν την επικέντρωση (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2011β):

- στην έρευνα και ανάπτυξη, και την καινοτομία,
- στη βελτίωση της πρόσβασης και της ποιότητας των τεχνολογιών της πληροφορίας και των επικοινωνιών,
- στην κλιματική αλλαγή και τη μετάβαση προς μια οικονομία με χαμηλές εκπομπές άνθρακα,
- στην επιχειρηματική στήριξη ΜΜΕ,
- σε υπηρεσίες γενικού οικονομικού ενδιαφέροντος,
- στις υποδομές τηλεπικοινωνιών, ενέργειας και μεταφορών,
- στην ενίσχυση της θεσμικής επάρκειας και της αποδοτικής δημόσιας διοίκησης,

- στην υγεία, την εκπαίδευση και τις κοινωνικές υποδομές, και
- στη βιώσιμη αστική ανάπτυξη.

Αντίστοιχα για το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο διαμορφώνονται οι προβλέψεις που αφορούν στους παρακάτω στόχους για το σύνολο της Ένωσης (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2011β):

- (i) προώθηση της απασχόλησης και στήριξη της κινητικότητας των εργαζομένων,
- (ii) προώθηση της κοινωνικής ένταξης και καταπολέμηση της φτώχειας,
- (iii) επενδύσεις στην εκπαίδευση, στις δεξιότητες και στη δια βίου μάθηση, και
- (iv) ενίσχυση της θεσμικής επάρκειας και της αποτελεσματικής δημόσιας διοίκησης.

Παράλληλα, εκτός από τις προβλεπόμενες χρηματοδοτήσεις του Ταμείου Συνοχής δημιουργείται ένα νέο εργαλείο χρηματοδοτήσεων η πρωτοβουλία «Συνδέοντας την Ευρώπη» που αφορά την χρηματοδότηση των Διευρωπαϊκών Δικτύων.

3. Συμπεράσματα

Εξετάζοντας αναλυτικότερα τις προβλέψεις που περιγράφονται παραπάνω για την διαμόρφωση της Πολιτικής Συνοχής την Περίοδο 2014-2020 προκύπτουν ορισμένα αρχικά συμπεράσματα για το πώς θα πρέπει να κινηθούν οι Ελληνικές Περιφέρειες και ποιες θα πρέπει να είναι οι βασικές αρχές που θα εμπεριέχονται στον σχεδιασμό της επόμενης προγραμματικής περιόδου και συμπυκνώνονται στα εξής:

- 1) Περισσότερες πρωτοβουλίες τύπου global grants.
- 2) Επικέντρωση σε παραγωγικούς τομείς και όχι σε γενικές υποδομές.
- 3) Αναζήτηση στρατηγικών κλάδων ανά περιοχή.
- 4) Ανάδειξη νέων κλάδων που μπορούν να αποδώσουν συγκριτικά ή ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα.
- 5) Ενίσχυση του ανθρώπινου δυναμικού με στόχο την ανάδειξη δεξιοτήτων και όχι την τυπική κατάρτιση σε «τυποποιημένα γνωστικά αντικείμενα».

Ασφαλώς, τα θέματα που περιγράφονται εδώ προφανώς δεν καλύπτουν όλα τα ζητήματα που πρέπει να λάβουν υπόψη τους οι Περιφέρειες κατά τη διαδικασία προετοιμασίας των νέων προγραμμάτων. Στη συνέχεια της πορείας προετοιμασίας θα αναδειχθούν πολλά επιπλέον ζητήματα, καθώς η διαδικασία θα εμβαθύνει σταδιακά. Είναι γεγονός, ότι η επικέντρωση σε

στόχους που καλύπτουν τη Στρατηγική ΕΕ 2020 δεν εξυπηρετεί το υφιστάμενο αναπτυξιακό πρότυπο της χώρας, το οποίο, όμως, δεν αποδεικνύεται ουσιαστικά πετυχημένο (Κότιος et al 2011, Saratsis and Kotios, 2011). Επομένως, η ανάδειξη και η ενίσχυση ενός νέου αναπτυξιακού προτύπου, αλλά και η βελτίωση των διαδικασιών σχεδιασμού και εφαρμογής των απαραίτητων παρεμβάσεων είναι οι κρισιμότερες ενέργειες για μια αποτελεσματική χρήση των πόρων που θα κατευθυνθούν στην χώρα μας.

Παράλληλα, λόγω της οικονομικής κρίσης της χώρας μας, η νέα πολιτική συνοχή είναι καθοριστικής σημασίας για την έξοδο από την ύφεση και τη δημιουργία θέσεων εργασίας. Η περίοδος αναφοράς 2007-2009, η οποία αποτελεί τη βάση για τον προσδιορισμό του επιπέδου ανάπτυξης και ευημερίας της χώρας, δεν αντικατοπτρίζει την μετέπειτα πραγματικότητα (π.χ. ύφεση -3,5% το 2010, -6,9 το 2011, -4,7 το 2012, 0,0% το 2013, ανεργία 17,7% το 2011, 19,7% το 2012 και 19,6% το 2013, βλ. EC Commission 2012). Αυτό έχει ως συνέπεια πολλές περιφέρειες να εξέλθουν του στόχου 1, ενώ εάν ληφθεί υπό το επίπεδο ανάπτυξής τους μετά την κρίση, αυτές να έχουν αποκλίσει σημαντικά από τον Κοινοτικό μέσο όρο.

Συνεπώς, η Ελληνική στρατηγική διαπραγμάτευσης οφείλει να εστιάσει:

- Στην αναθεώρηση του τρόπου υπολογισμού των επιπέδων ανάπτυξης και ευημερίας, λόγω της βαθιάς οικονομικής κρίσης.
- Στην άρση των παράδοξων και στρεβλώσεων που αναφέρονται παραπάνω σχετικά με τον υπολογισμό του αστικού πληθυσμού και των μεταβατικών περιφερειών.
- Στο σχεδιασμό και εφαρμογή περιφερειακών προγραμμάτων με βασική στόχευση την ανάδειξη των περιφερειακών συγκριτικών πλεονεκτημάτων και όχι την πρόταξη των στόχων της Στρατηγικής Ευρώπη 2020.
- Στην αποφυγή της μακροοικονομικής αιρεσιμότητας. Οι περιφέρειες δεν ευθύνονται για λάθη ή παραλείψεις της κεντρικής διοίκησης και πολιτικής.

4. Αναφορές

EC Commission (2012), Spring forecast: towards a slow recovery http://ec.europa.eu/economy_finance/eu/forecasts/2012_spring_forecast_en.htm

EC Commission DG REGIO (2012), Country Fact Sheet Ελλάδα /Elláda, Directorate-General Regional Policy Analysis Unit C3, March 2012

Kotios A., and Saratsis Y., (2006) The European Cohesion Policy, the Lost Chances for Greece and New Perspectives, *Paper presented in the 46th Congress of the European Regional Science Association*, Volos 30/8-3/9/2006.

- Saratsis Y., and Kotios A., (2011), Europe 2020 Strategy, Cohesion Policy and Greek Regions: Are we "Smart" enough? *Paper presented in the 51st European Congress of the Regional Science Association International*, 30th August - 3rd September 2011, Barcelona, Spain.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2011α) *Πολιτική Συνοχής 2014-2020 – Επενδύσεις στην ανάπτυξη και την απασχόληση*, Λουξεμβούργο: Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ISBN 978-92-79-21489-9
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2011β) *Πρόταση Κανονισμός του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου περί καθορισμού κοινών διατάξεων για το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης, το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο, το Ταμείο Συνοχής, το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης και το Ευρωπαϊκό Ταμείο Θάλασσας και Αλιείας, τα οποία καλύπτονται από το κοινό στρατηγικό πλαίσιο, περί καθορισμού γενικών διατάξεων για το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης, το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και το Ταμείο Συνοχής και για την κατάργηση του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1083/2006 {SEC(2011)1141 final}* Βρυξέλλες, 6.10.2011 COM(2011) 615 τελικό 2011/0276 (COD)
- Κότιος Α., Μιχαηλίδης Γ., και Σαράτσης Γ., (2009) Περιφερειακός Αναπτυξιακός Σχεδιασμός στην Ελλάδα: Ουσιώδης Στρατηγική ή Σχεδιασμός Ανάγκης, στο Κοτζαμάνης Β., Κούγκολος Α., Μπεριάτος Η., Οικονόμου Δ., και Πετράκος Γ., (επιμ) (2009) *Πρακτικά του 2ου Πανελληνίου Συνεδρίου Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης*, Βόλος 24-27 Σεπτεμβρίου 2009, Τόμος Ι σελ 133-139.
- Κότιος Α., Μιχαηλίδης Γ., και Σαράτσης Γ., (2011) Η «Εξυπνη Ανάπτυξη» και οι Ελληνικές Περιφέρειες, *Εργασία που παρουσιάστηκε στο 9ο Εθνικό Συνέδριο της Ελληνικής Εταιρίας Περιφερειακής Επιστήμης με θέμα: Περιφερειακή Ανάπτυξη και Οικονομική Κρίση*, Αθήνα 6-7 Μαΐου 2011.
- Μιχαηλίδης Γ., (2011) *Σχεδιασμός και Αξιολόγηση στην Ανάπτυξη και στην Κρίση*, Εκδόσεις BANIAS, Θεσσαλονίκη.